

EGYETEMI DOKTORI (PH.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**IONCSATORNÁK SZEREPE EGYES SEJTFUNKCIÓK
AKTIVÁCIÓJÁBAN**

RUBOVSKY BÁLINT

**DEBRECENI EGYETEM
ORVOS- ÉS EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI CENTRUM
ÁLTALÁNOS ORVOSTUDOMÁNYI KAR
BIOFIZIKAI ÉS SEJTBOLÓGIAI INTÉZET
DEBRECEN, 2004**

EGYETEMI DOKTORI (PH.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**IONCSATORNÁK SZEREPE EGYES SEJTFUNKCIÓK
AKTIVÁCIÓJÁBAN**

RUBOVSKY BÁLINT

Témavezető: Dr. Krasznai Zoltán egyetemi docens

**DEBRECENI EGYETEM
ORVOS- ÉS EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI CENTRUM
ÁLTALÁNOS ORVOSTUDOMÁNYI KAR
BIOFIZIKAI ÉS SEJTBiolÓGIAI INTÉZET
DEBRECEN, 2004**

I. BEVEZETÉS

Az élő szervezetben a sejtek közötti kommunikációt extracelluláris szignál-molekulák közvetítik. Ezek közé tartoznak a hormonok, neurotranszmitterek és a növekedési faktorok is. A jelátviteli folyamat során egy ilyen külső kémiai inger vált ki valamilyen sejtválaszt az intracelluláris térben bekövetkező anyagcsereváltozások révén. A receptorokhoz specifikusan kötődő természetes vegyületek a ligandok, azok strukturális analógjai pedig az agonisták vagy antagonisták. Az előbbi a természetes ligandhoz hasonló hatású, az utóbbi pedig nem idéz elő biológiai választ, viszont kompetíció révén gátolni képes az agonisták illetve ligandok hatását. Sok esetben a receptorok indirekt hatását G-proteinek közvetítik, amelyek a sejtmembrán belső rétegében helyezkednek el, és összeköttetést jelentenek a receptorok és azon enzimek között, melyek a másodlagos hírvivők szintézisét katalizálják.

A másodlagos hírvivők közé tartozik a ciklikus adenzin-monofoszfát (cAMP). A cAMP szintjét meghatározó adenilát-cikláz enzim regulációját kétféle G-protein szabályozza: A G_s stimulálja, míg a G_i gátolja az enzim működését. Az előbbit a kolera-toxin permanensen aktiválja, az utóbbit pedig a pertussis toxin inaktiválja, így mindkét toxin a cAMP-szint növekedéséhez járul hozzá. Használatukkal megállapítható, hogy egy adott stimulus hatására a G_i vagy a G_s által mediált jelátviteli útvonal aktiválódott-e. A jelátviteli folyamatok során bekövetkező foszforilációs események befolyásolhatják az ioncsatornák funkcionális tulajdonságait. Az ioncsatornák ilyen módon megvalósuló modulációját sok csatorna-típussal kapcsolatban leírták. A funkcionális változások a csatornák által képviselt áram kinetikai paramétereit (aktiváció, inaktiváció), az aktiváció feszültségfüggését és az áram amplitudóját is érinthetik, illetve ezek kombinációját, komplex működésbeli változást létrehozva.

Egyes ioncsatornák működésére a G-proteinek közvetlenül is hatást gyakorolhatnak, vagyis a jelátvitelt membránbeli komponensek közvetítik, abban citoplazmikus fehérjék nem vesznek részt.

Az adenzin a szervezet minden sejtjében megtalálható vegyület. Meghatározott fiziológiás körülmények között kerül az extracelluláris térbe, megnövekedett oxigénszükséglet/oxigénellátás arány esetén. Az adenzin számos szövetben és sejtben sokféle hatás kifejtésére képes, ezek közé tartozik a koszorúerek tágítása és a perifériás érellenállás csökkentése. Tengerimalac pitvari szívizomzatban csökkenti a kontraktilis erőt, az aortában pedig relaxációt vált ki. A tüdő artériáiban ezzel szemben kontrakciót indukál az adenzin, ami a légzési ritmust befolyásolja.

Az adenzin a hatását a sejtmembrán specifikus receptoraihoz kapcsolódva fejt ki. Az adenzin-receptorok között megkülönböztetnek A_1 , A_2 és A_3 receptorokat, az A_2 receptorok pedig az A_{2a} és A_{2b} altípusokba sorolhatók. Ezen receptorok mindegyike G-protein-csatolt. Az A_1 -receptorok által mediált jelátvitel a G_i és G_o proteineken keresztül történik, ennek megfelelően gátolja az adenilát-cikláz enzim aktivitását (és ezzel a cAMP-szintet csökkenti), valamint az A_1 -en keresztül kifejtett hatás blokkolható pertussis-toxinnal. Az A_2 -receptorok ezzel szemben G_s -protein-csatolt receptorok, így stimulálják az adenilát-ciklázot. Az A_3 -receptorok G_i -csatoltak. Az A_{2A} és A_{2B} között strukturális és farmakológiai különbségek vannak.

Számos szelektív adenzin-receptor agonista, illetve antagonistá létezik, melyek eltérő affinitással kötődnek az egyes receptor-típusokhoz. Ez lehetőséget ad a receptorok farmakológiai módszerrel történő azonosítására. Viszonylag nagy affinitású A_1 -agonista az N6-ciklopentil-adenzin (CPA), A_{2A} -agonista a 2-[p-(2-karbonil-etil)-feniletiamino]-5'-N-etilkarboxamidoadenzin (CGS), A_{2B} -agonista az 5'-N-etil-karboxamidoadenzin (NECA). A_1 -antagonista az 1,3-dipropil-8-ciklopentilxantin (DPCPX). Nonszelektív adenzin-receptor antagonistá a koffein, a teofillin, illetve a 8-fenil-teofillin (8-PT).

Bár az adenzin-receptorok legismertebb jelátviteli útvonala az adenilát-cikláz-aktivitás gátlása vagy aktivációja, az adenzin számos hatása konduktanciabeli változásokkal jár, különösen a K^+ és Ca^{2+} -csatornák módosításával, amely természetesen a membránpotenciál megváltozását is maga után vonja. Ismert, hogy a membránpotenciál alapvető szerepet játszik a jelátvitelben, azonban a membránpotenciál megváltozásának lehetséges szerepét a sejtek adenzin-receptor-aktivációra történő válaszában még nem vizsgálták részletesen.

Az adenzin érfal-simaizomzatot relaxáló hatása olyan mechanizmusok révén valósul meg, melyek az intracelluláris Ca^{2+} -szintet csökkentik illetve a kontraktilis apparátus Ca^{2+} -érzékenységét redukálják. A K^+ -csatornák fontos szerepet játszanak a relaxáció közvetítésében: Megnövekedett aktivitásuk hiperpolarizálja a simaizomsejtet, és így a feszültségfüggő Ca^{2+} -csatornákon át kevesebb Ca^{2+} tud beáramlani a sejtbe, ezáltal csökken a simaizom-kontrakció. Ebben a folyamatban szerepet játszanak a Ca^{2+} -aktivált K^+ -csatornák, és az ATP-függő K^+ -csatornák is: A nagy konduktivitású Ca^{2+} -aktivált K^+ -csatornák gátlása blokkolja az adenzin által indukált koszorúér-dilatációt, az ATP-függő K^+ -csatornák adenzin hatására történő aktivációja pedig az artéria elernyedését eredményezi. Újabban feszültségfüggő káliumcsatornákra is leírták az érfal-izomtónust befolyásoló funkciót. Ezért új vagy ismert adenzin-származékok hatásának vizsgálata izomsejtek káliumáramaira egy alkalmas módszer lehet a származék funkcionális vizsgálatára.

A pozitron-emissziós tomográfia (PET) segítségével vizsgálható az adenzin-receptorok eloszlása a központi idegrendszerben és a szívizomzatban. Ilyen vizsgálatok elvégzésére az elmúlt évtized során több protokollt is kidolgoztak, különböző ligandok használatával. Ezen technika radioaktívan jelölt ligandok alkalmazását igényli, amelyek nagy aktivitással és szelektivitással rendelkeznek. A ^{18}F -NECA az A_2 adenzin-receptor agonista NECA radioaktívan jelölt származéka, ahol egy pozitron-emittáló fluor-atomot

kötnek az eredeti molekulához. Az F-NECA a ^{18}F -NECA nem-emittáló változata. A ^{18}F -NECA már bizonyítottan alkalmas radioligand az adozin-receptorok eloszlásának PET-tel történő megjelenítésére.

Mind az édesvízi, mind a tengeri halak spermiumsejtjei immotilisak a hím szaporítószervben vagy olyan oldatokban, amelyeknek az ozmolaritása hasonló, mint a magplazmaé. A spermiumok mozgása azonnal megindul, amint olyan külső közegbe kerülnek, ahol az ívás történik. Az édesvízi halak spermiumsejtjei motilisakká válnak, amikor hipoozmotikus oldatba kerülnek. A tengerben élő halfajok sperma-motilitását is megindítja a hiperozmotikus tengervízbe történő kerülésük. Mind az édesvízi, mind a tengeri halak esetében is kimutatták, hogy az intracelluláris K^+ és Ca^{2+} -koncentrációbeli változások a környezet hiper- vagy hipoozmotikus irányba történő változásának eredménye.

A *Ciona* zsákállat magplazmájának ozmolaritása hasonló a tengervízéhez, vagyis nincs változás az ozmolaritásban az ívásnál. A spermát aktiváló és vonzó anyag, az SAAF, mely a petéből származik, a felelős a *Ciona* spermájának aktiválásáért, kiváltva a Ca^{2+} -ionok Ca^{2+} -csatornákon történő beáramlását.

A különböző fajok spermiumsejtjeiben közös, hogy a sejtek viselkedését elsődlegesen a Ca^{2+} -ionok határozzák meg. A spermiumok több olyan csatornát expresszálnak, melyek a Ca^{2+} -ionok számára átjárhatóak és ezek a csatornák nélkülözhetetlen szerepet játszanak a sperma-motilitás szabályozásában.

A feszülés-aktivált, mechanikailag érzékeny csatornák egyaránt megtalálhatók a növényi és állati sejtekben [93,94]. Ezek a csatornák sokféle mechanikai hatásra adott válaszban szerepet játszanak, így a sejtterfogot szabályozásában, az intracelluláris Ca^{2+} -koncentráció megemelkedésében és a sejtek proliferációjában. A mechanikailag érzékeny csatornák a leggyakrabban kation-szelektívek, a Ca^{2+} -ionokat és az egyértékű kationokat egyaránt átengedik. A gadolinium blokkolja a feszülés-aktivált csatornákat, és így több fiziológias folyamatot gátol.

A spermiumok különböző érzékenységet mutatnak a környezet ozmolaritásának megváltozásával szemben. Ez felveti azt a kérdést, hogy az ozmolaritás által szabályozott mechanoszenzitív kalcium-csatornák szerepet játszanak-e abban a mechanizmusban, amely a spermiumok motilitássá válását eredményezi édesvízi és tengeri halfajok esetében. Ezek a csatornák keresztül áramolhat ugyanis be a sejtbe a Ca^{2+} -ionok döntő hányada, amely szükséges a spermiumok motilitásának kialakulásához.

Az immunológiai szempontból fontos jelátviteli molekulák sejtfelszíni együttállásaiból adódó szuperstruktúrák létezésére és lehetséges biológiai szerepére a közelmúltban több kísérleti eredmény is felhívta a figyelmet. Ezen molekulák közé tartoznak az I.-es és II.-es osztályba sorolt Fő Hisztokompatibilitási Antigének (MHC I és MHC II), az Interleukin-2 citokin receptor-komplex (IL-2R), és az Intercelluláris Adhéziós Molekula 1 (ICAM-1). Az ilyen molekulák nano- és mikrométeres nagyságrendű homo- és heteroasszociációi figyelemreméltó hasonlóságot mutatnak a vizsgált különböző sejtvonalakon.

A már régóta ismert antigén-prezentáló funkciójukon kívül az MHC I és MHC II molekulákról érdekes módon újabban kimutatták, hogy egyfajta aktív, „nemklasszikus” szerepet töltenek be a transzmembrán szignalizációban: apoptózist indukálhatnak vagy sejteket aktiválhatnak a differenciáltság mértékétől és a sejtvonal típusától függően. Az elmúlt években azt találták, hogy IL-2 receptor szignalizációjához tartozó tirozin és szerin kinázok az MHC által kiváltott útvonalakban is részt vesznek.

Ezekből a megfigyelésekből arra következtethetünk, hogy a fenti molekulákat receptor-klaszterekbe szervező lipid raftok a jelátvitel funkcionális egységeinek tekinthetők, ennek eredményét pedig a fehérjekomponensek egymáshoz viszonyított aránya és minősége határozza meg.

A lipid raftok összetételén kívül a transzmembrán jelátvitelt egy másik fontos fiziológiai tényező is befolyásolja: a membránpotenciál. A hatékony

jelátvitelhez szükséges potenciál-ablak fenntartásában meghatározó szerepet játszanak a feszültség- és Ca^{2+} -függő káliumcsatornák. Ezek az ioncsatornák vélhetően direkt vagy indirekt módon csatoltak az MHC-t és IL-2R-t tartalmazó lipid raftokhoz.

Az immunsejtek felszínén jelentős számban expresszáldó Kv1.3 feszültségfüggő káliumcsatornák hatékony ($K_d = 44 \text{ pM}$) és szelektív gátlószere a *Pandinus imperator* skorpió toxinjából kivont Pi2 frakció. A Pi2 peptid-toxinnak a térbeli takarás demonstrálása céljából végzett kísérletben való alkalmazása azért előnyös, mert más káliumcsatorna-gátlószerekhez (4-AP, TEA) viszonyítva nagyságrendekkel nagyobb a molekulatömege és így a térkitöltése is. Ha a kérdéses lipid raftok receptorait elsődleges antitestekkel megjelöljük, majd ezekhez másodlagos antitestekkel bevont aranygömböket kötünk, akkor a receptorok homoasszociáltsága miatt egy térhálós szerkezet jöhet létre az esetlegesen közelségben lévő ioncsatornák felett. Ez az aranygömbökből és antitestekből álló hálózat takarhatja az csatornákat az áramlási rendszerben érkező, nagyméretű peptid-toxintól, ami így a toxin csatorna-szájadékba való bekötődését és a csatornaáram-gátlás késleltetését eredményezheti.

II. CÉLKITŰZÉSEK

Meg kívántuk vizsgálni az A_1 és A_{2A} adenzin-receptorokhoz történő ligand-kötődés hatását simaizomsejtek membránpotenciáljára és a membrán kálium-konduktanciájára. A méréseket DDT1 MF-2 sejteken terveztük, ezek hőrösög vas deferens-éből nyert simaizom-sejtek, melyek A_1 és A_2 típusú receptorokat egyaránt expresszálnak és feszültségfüggő K^+ -csatornák is találhatóak a sejtmembránjukban, ezért a fenti vizsgálatok számára alkalmas rendszert szolgáltatnak.

Továbbá össze kívántuk hasonlítani az F-NECA és a NECA (adenozin-receptor agonisták) által kiváltott, adenzin A_1 és A_2 -receptorok által közvetített kontrakció- és relaxációbeli változásokat egyes szövetekben, valamint a sejtmembrán kálium-konduktanciájára gyakorolt hatásukat egyedi sejteken. A szövetek, melyeken a kísérleteket el kívántuk végezni: tengerimalac pitvari szívizom, tüdőartéria és aorta, melyeken A_1 illetve A_{2B} -mediált kontraktilitásbeli változásokat írtak le. Az egyedi sejten történő méréseket pedig DDT1 MF-2 sejteken terveztük, a patch-clamp technika segítségével.

Az extracelluláris ozmolaritás hatással lehet a membrán fizikai állapotára és ezen keresztül az ott lévő ioncsatornákra is. Ezzel összefüggésben célul tűztük ki a mechanoszenzitív csatornák szerepének vizsgálatát a *Takifugu niphobles* tengeri hal és *Cyprinus carpio* édesvízi hal, a *Ciona intestinalis* zsákállat spermiumsejtjeinek aktivációjában. Ebből a célból a feszülés-aktivált kationcsatorna-blokkoló Gd^{3+} alkalmazását és fluorimetriás fluiditás, valamint fénymikroszkópos motilitásvizsgálatokat terveztünk.

A Kv1.3 csatornák bizonyos receptorok és kinázok általi modulációjának ismeretében arra is kerestük a választ, hogy az immunválaszban szerepet játszó sejtfelszíni receptorok és a Kv1.3 fizikai közelségben vannak-e. Méréseinket Kit 225 K6 humán T-limfóma sejtvonalon kívántuk elvégezni, a kérdéses receptorok pedig az MHC I, MHC II, az IL-2R α alegység és a VLA-4 integrin, melyek ezeken a sejteken egyazon lipid rafthoz asszociáltak. Negatív kontrollként az előbbtől különböző rafthoz tartozó TrfR-t kívántuk használni.

III. ANYAGOK ÉS MÓDSZEREK

Sejtek A szíriai aranyhőrcsög vas deferens-éből származó simaizom-sejtvonalat (DDT1 MF-2) az European Collection of Animal Cell Cultures-től (Salisbury, UK) szereztük be. A DDT1 MF-2 sejteket 37 °C-on tenyésztettük, 5

% CO₂-t és 95 % O₂-t tartalmazó nedves környezetben. A tenyésztési médium a Dulbecco's modified Eagle's medium, melyet kiegészítettünk 2 mM L-glutaminnal és 10 % (v/v) fetal calf serum-mal (FCS). A sejteket mechanikai úton távolítottuk el, ezután mostuk PBS-ben. Az áramlási citometriás mérésekhez 2x10⁷/ml koncentrációban felvett sejtszuszpenziót alkalmaztunk. Az endogén adenzin eltávolítására adenzin-deaminázt (2 E/ml) adtunk a sejtekhez, 10 perccel a mérés megkezdése előtt. A sejtek életképességének vizsgálatára tripánkék jelölést használtunk, mely szerint a sejtek 90 %-a élő volt. A Kit-225 K6 egy humán T-limfóma sejtvonal helper fenotípussal. Osztódásához IL-2 ligand rendszeres adása szükséges. A sejteket RPMI-1640 médiumban tenyésztettük, amely 10 % fetal calf serum-ot, penicillint és streptomycin-t tartalmazott. A sejtekhez 20 egység/ml rekombináns IL-2 ligandot adtunk 48 óránként.

Elektrofiziológia A patch-clamp méréseket feszültség-zár üzemmódban, teljes-sejt konfigurációban végeztük, Axopatch-200-A patch-clamp erősítővel, melyet összekötöttünk egy Digidata 1200 számítógépes interfésszel (Axon Instruments, Foster City, CA, USA). A mintavétel során aluláteresztő szűrést használtunk, a mintavételezési frekvencia felénél. A patch-elektrodák ellenállása 3-4 MOhm volt, amelyet GC150 F-15 boroszilikát üvegapillárisokból gyártottunk (Clark Electromedical Instruments, Reading, UK). A pipettákat KF alapú intracelluláris oldattal töltöttük meg, mely EGTA-t tartalmazott. A sejteket NaCl alapú, Ca²⁺-ot és Mg²⁺-ot tartalmazó extracelluláris oldatban mértük. 1-10 Gohm nagyságrendű nagy kontaktusú ellenállást alakítottunk ki a sejten, a patch-pipetta belsejére irányuló szívás alkalmazásával. Ezt követően teljes-sejt konfigurációt hoztunk létre szívás-impulzusok alkalmazásával. A kísérletek döntő részében a szívárgási áram elhanyagolható volt a sejten mérhető K⁺-áramokhoz képest. A soros ellenállás 3-10 Mohm volt, kompenzációként 80 % korrekciót és 40 % predikciót alkalmaztunk. Minden patch-clamp mérés 20 °C-

on történt. Az árammérési protokollokat legalább 12 perccel a teljes-sejt konfiguráció kialakítása után indítottuk. A patch-clamp kísérletek kezdetéig a sejteket jégen tartottuk, így több órán keresztül változatlanok maradtak az azokon mérhető K^+ -csatornák tulajdonságai. Az adenzin-receptor ligandokat a NR-ben oldottuk, majd folyamatos áramlási rendszerrel juttattuk a sejtekhez, szelepek felhasználásával. A patch-clamp adatok értékelését a pClamp8 programcsomag segítségével végeztük (Axon Instruments, Inc.).

Áramlási citometria Az áramlási citometriás membránpotenciál-méréseket a negatívan töltött oxonol festék használatával végeztük, amely a membrán két oldala között a Nernst-egyenletnek megfelelően oszlik meg. A mérésekhez egy módosított, argon-ion lézerrel ellátott FACSTAR áramlási citométert használtunk (Becton Dickinson, Parsippany, NJ, USA). Az oxonol festék fluoreszcenciáját 488 nm-es vonallal gerjesztettük 200-400 mW teljesítménnyel. A kimeneti optika része volt egy 520 nm-es felüláteresztő szűrő a szórt gerjesztő fény kiszűrésére, és egy 540 nm-es sávszűrő. A kis szögben előreszórt fényt az adatgyűjtés során elektronikus kapuzásra használtuk, amely lehetővé tette az elpusztult sejtek kiszűrését az analízisre kerülő sejtek halmazából. A sejteket 10^6 /ml koncentrációban, szobahőmérsékleten futtattuk. A fluoreszcencia-hisztogram mérését a festődés egyensúlyának kialakulását követően kezdtük el. A másodjára adott ligand módosító hatásának vizsgálatára a ligandot az egyensúly beállta után adtuk a festett sejtuszuspenzióhoz.

Kontraktilitás-mérés *(a) pitvari szívizomzat* A tengerimalacok étterrel történő altatás alatti dekapitálása után a mellkast kinyitottuk és a szívet gyorsan kivágtuk és 30 °C-os, oxigénnel átáramoltatott NaCl alapú Krebs oldatban mostuk. A bal pitvart izoláltuk és 10 ml-es, függőleges szervfürdőbe helyeztük, amelyben 37 °C-os Krebs oldat volt. A pitvart elektromosan ingereltük, 3 Hz-el, a küszöb feszültség kétszeresének alkalmazásával, egy programozható stimulátor segítségével. Az izometrikus összehúzódásokat egy transzducerrel mértük és

poligráffal vettük fel. 10 mN kezdeti, nyugalmi mechanikai feszültséget alkalmaztunk a preparátumokon. A kontraktilis paraméterek stabilizációját követően kumulatív NECA illetve F-NECA dózis-hatás görbéket ($E/[A]$) vettünk fel. *(b) tüdőartéria és aorta* A tengerimalacok mellkasi aortájának és fő tüdőartériájának középső részéből körívben futó szegmenseket preparáltunk. A szöveteket vertikálisan rögzítettük egy 37 °C-os Krebs-oldatot tartalmazó szövetkamrában, 5 % CO₂ mellett. A tüdőartériából és aortából származó ércsíkok mechanikai feszültségét izometrikusan mértük, transzducer alkalmazásával, és a kimenetet feszültségmérő és regisztráló berendezéshez kapcsoltuk. A mintákra 10 mN kezdeti mechanikai feszültséget adtunk, az egyensúly után pedig 1 μM noradrenalinval inkubáltunk, majd mostuk.

Amikor a kontrakció stabillá vált, 10 μM NECA oldatot vezettünk a szervfürdőbe és addig vártunk, míg a maximális hatást el nem értük. A szöveteket ezután többször friss, 1 μM noradrenalint tartalmazó Krebs-oldattal mostuk és vártunk, amíg stabilizálódtak. A tüdőartériákon a NECA és F-NECA hatásának vizsgálatára non-kumulatív méréseket végeztünk, míg a mellkasi aortákon az adеноzin-analógokkal kumulatív mérést folytattunk. A purinvegyületek hatását befolyásoló 8-PT-t a nyugalmi állapot alatt adtuk 30-40 percig, a szövetek ezt követően noradrenalint kaptak, melynek hatására a kontroll tónusnak megfelelő szintre húzódtak össze. A NECA és F-NECA által kiváltott, A₁-receptor-mediált kontrakciók vizsgálatára szolgáló mérések végén a szöveteket enyhén festettük és megmértük a hosszúságadataikat és a súlyukat. Az adеноzin-analógokra adott válaszokat ezt követően úgy számoltuk ki, hogy meghatároztuk a mechanikai erő növekedését (mN egységekben), és ezt osztottuk a szövet keresztmetszetével (mm² egység használatával).

A membránfluiditás mérése 1 ml sejtszuszpenzióhoz 10 μl TMA-DPH törzsoldatot adtunk (a TMA-DPH végső koncentrációja: 10⁻⁶ M), és quartz-küvettában inkubáltuk 5 percig 20 μM GdCl₃ mellett vagy anélkül. 2 ml FPS-t (a

sperma immotilis maradt) vagy 2 ml desztillált vizet (kiváltott spermamotilitás) adtunk a küvettákhoz és így mértük az anizotrópiát. A hozzáadott FPS és desztillált víz ugyanolyan koncentrációban tartalmazott TMA-DPH-t vagy $GdCl_3$ -ot.

Immunogold jelölés sejtfelszíni proximitásmérésekhez Az első jelölési lépés során először a frissen nyert sejteket kétszer mostuk 4 °C-os PBS-ben (pH 7.4). A sejtes csapadékot ezután 100 μ l PBS-ben felfuszpendáltuk (1×10^6 sejt/ml) és 40 percig jégen inkubáltuk 10 μ g jelöletlen teljes antitesttel (elsődleges jelölés, ehhez az antitesthez kötődik majd az anti-Fc fragmens specificitással rendelkező immunogold gömb a jelölés második szakaszában). Az antitestek esetleges aggregációjának elkerülése céljából azokat lecentrifugáltuk (9×10^4 rpm-en, 30 percig) a jelölés előtt. A jelölt sejteket kétszer mostuk hideg PBS-ben. Az inkubálás második lépésében 40 percig jégen inkubáltunk 30 nm átmérőjű aranygömbökhöz kötött poliklonális antitesttel (másodlagos jelölés, Aurogamig g30 a monoklonális jelöletlen teljes antitest Fc fragmense ellen, az Amersham Pharmacia-tól).

Patch-clamp bemosási idő mérések az L243 monoklonáris antitesttel A stabil teljes-sejt konfiguráció kialakítása után legalább öt depolarizáló impulzust adtunk a sejtre. Az impulzusok -120 mV-os tartófeszültségről indultak és +50 mV feszültséget adtak 20 ms ideig. Az impulzusokat 15 másodpercenként ismételtük. Miután meggyőződünk arról, hogy az áramszint stabil, egyensúlyi értékre állt be, 30 μ l L243 antitest-oldatot pipettáztunk közvetlenül a sejtre (az oldószer PBS volt). A csúcsáram értékét folyamatosan nyomon tudtuk követni a depolarizáló impulzusok adásával, és az antitest adását követő percekben fokozatos csökkenést figyeltünk meg, amely az alsó egyensúlyt 3- 6 perc alatt érte el. Az antitest-oldat koncentrációja 2.5 mg/ml volt.

IV. EREDMÉNYEK ÉS MEGBESZÉLÉS

Adenozin-receptor-mediált jelátviteli folyamatok simaizomsejteken A DDT1 MF-2 simaizomsejteken az A_1 adenozin-receptor agonista CPA (50 nM) alkalmazása hiperpolarizációt eredményezett. Az A_1 -receptor antagonistá DPCPX (1 μ M) szignifikánsan csökkentette az agonista által indukált hiperpolarizáló hatást. A sejtek előinkubálása 100 μ M 4-AP-vel, mely egy feszültségfüggő káliumcsatorna-blokkoló, vagy 1 μ M DPCPX-el, teljesen megszüntette a CPA membránpotenciálra gyakorolt hatását. A DDT1 MF-2 sejteken elvégzett patch-clamp kísérletek kifelé irányuló, feszültségfüggő áramot mutattak. Ezt az áramot teljes mértékben gátolni tudtuk a feszültségfüggő káliumcsatorna-blokkoló 4-AP (5 mM) vagy TEA (10 mM) perfúziójával. A CPA alkalmazása a (10 nM-10 μ M)-ig terjedő tartományban fokozatosan növelte ezt az áramot, 1 μ M koncentrációnál 30 %-os növekedést produkálva. Így a kálium-permeabilitásban bekövetkező változás lehet felelős azért a hiperpolarizációért, amelyet a CPA vált ki.

Az A_{2A} -receptor agonista CGS 21680 a 10 nM-tól 3 μ M-ig terjedő koncentráció-tartományban az A_1 -agonista CPA-val ellentétes hatást fejtett ki a DDT1 MF-2 sejtek membránpotenciáljára és káliumkonduktanciájára vonatkozóan. 1 μ M A_{2A} adenozin-receptor antagonistá CSC adása a sejtekhez repolarizációt eredményezett, és a membránpotenciál visszaállt az eredeti érték közelébe. A CPA megszüntette a CGS 21680 által indukált depolarizációt a sejteken. A CPA-nak ez a tulajdonsága feltehetően abból adódik, hogy az A_1 -receptoroknak négyszer nagyobb az expressziós szintje DDT1 MF-2 sejteken az A_{2A} -receptorokhoz viszonyítva. Amikor a patch-clamp mérések során 10 nM – 10 μ M CGS 21680-t perfundáltunk a sejtekhez, a teljes-sejt káliumáram azonnali csökkenését tapasztaltuk. A nagyobb koncentrációknál a CGS 21680 az áram inaktivációját is gyorsította, az inaktiváció változása a 100 nM-os

koncentrációnál volt a legkifejezettebb. Annak a demonstrálása céljából, hogy a káliumáram tulajdonságaiban bekövetkezett változások során a receptorok a csatornákra G-protein-független módon fejtik ki hatásukat, a kísérletet a leghatásosabb CGS 21680 koncentrációnál (100 nM) megismételtük pertussis-toxin kezelt sejteken. Nem találtunk szignifikáns különbséget a pertussis-toxin-kezelt (200 µg / ml, 4h-ig inkubált) és a kontroll sejtek között sem a csúcsáram blokkolásában (rendre $73 \pm 12 \%$, és $66.9 \pm 8.8 \%$, n=5, sem az áram inaktivációs kinetikájának változásában (rendre $54 \pm 9.7 \%$, és $64.8 \pm 12\%$, n=5).

Eddigi ismereteink szerint ez az első alkalom, hogy a DDT1 MF-2 sejtek káliumáramának szelektív adenzin-receptor-aktiválószerrel általi modulációját sikerült kimutatni. Molleman és munkatársai ezen a sejtvonalon sem magas dózisú adenzinnak (1 mM), sem ATP-nek membránáramot befolyásoló hatását nem találták. Azonban ezek az eredmények nem mondanak ellent az általunk megállapítottakkal, mivel az adenzin kötődése mind az A_1 mind az A_2 receptorokhoz számos receptor-aktivációs folyamatot kiválthat, amely végül ahhoz vezethet, hogy a káliumáramra gyakorolt hatás nem lesz szignifikáns. A jelen tanulmányban altípus-specifikus agonisták által indukált folyamatokat vizsgáltunk, ezért a különböző hatásokat szét tudtuk választani.

A káliumcsatornák különböző altípusokra specifikus adenzin-analógokra adott válasza szövetről szövetre eltérő lehet. Dart és Standen eredményei szerint bár mind az A_1 , mind az A_2 típusú receptorok megtalálhatók a sertés koszorúérből származó simaizomsejteken, az A_1 adenzin-receptorhoz történő kötődés káliumáramot aktivál, de az A_{2A} receptorok esetében ez nem mondható el.

Elképzeléseink szerint az adenilát-cikláz A_{2A} - és A_1 -receptor aktivációt követő stimulációja vagy gátlása egy olyan mechanizmus révén valósul meg, melynek részét képezi az első lépések között a transzmembrán-potenciálban

bekövetkező ligand-indukált változás, mivel a membrán-polaritásban kiváltott változás az enzim feszültségfüggő konformációs változását idézheti elő.

Az általunk talált eredmények alapján a DDT1 MF-2 sejtek egyedülállóak abban a tekintetben, hogy megnövekedett K^+ -konduktanciával és hiperpolarizációval reagálnak az A_1 -receptor aktivációra, ezzel szemben csökkent káliumárammal és depolarizációval válaszolnak az A_2 -receptor ellenes ligand-kezelésre. Ezért ezek a sejtek farmakológiai kutatások hasznos tárgyát képezhetik, mert segítségükkel az A_1 - és A_{2A} -mediált mechanizmusok ugyanazon sejtvonalon tanulmányozhatók.

A NECA és F-NECA adenzin-származékok által kiváltott kontraktilitásváltozások vizsgálata szöveteken Az elektromosan stimulált pitvari szívizomzatban – mely egy adenzin A_1 -receptorokat tartalmazó szövet – A NECA és az F-NECA is koncentrációfüggő módon csökkentette a kontraktilis erőt. A NECA és F-NECA dózis-hatás görbéit felvéve és elemezve azt kaptuk, hogy a maximális hatás (E_{max}) és a Hill-koefficiens (n_H) nem különbözött szignifikánsan a két vegyületre vonatkozóan, míg az F-NECA látszólagos affinitása (EC_{50}) kisebb volt, mint a NECA-é (rendre 7.50 ± 0.18 és 8.23 ± 0.12).

1 μ M noradrenalinral előkezelt és így összehúzott, tengerimalac tüdőartériából származó izolált csíkokon a NECA és F-NECA is koncentrációfüggő módon fázisos kontrakciót idézett elő (gyorsan kialakuló kezdeti kontrakció, mely az irodalom szerint A_1 -mediált). A két vegyület által okozott fázisos kontrakció dózis-hatás görbéjéből azt kaptuk, hogy az F-NECA görbéjére vonatkozó E_{max} és Hill-koefficiens értékei nem különböznek a NECA esetében kapott értékektől. A görbékből számított EC_{50} értékek azonban itt is szignifikánsan eltérőnek adódtak (F-NECA: 6.20 ± 0.01 , NECA: 6.58 ± 0.05)

Fenti eredményeink szerint az F-NECA affinitása kisebb mind a myokardiális, mind az érfalban levő A_1 adenzin-receptorokon. A maximális

hatás ($E_{\max}$) és Hill-koefficiens (n_H) hasonlóságát azzal magyarázhatjuk, hogy a NECA és az F-NECA hasonló jelátviteli útvonalak közvetítésével hat.

Az 1 μM noradrenalinral előkezelt tengerimalac aorta preparátumban – mely egy A_{2B} adenzin-receptort expresszáló szövet – a NECA és az F-NECA is dózisfüggő módon relaxációt váltott ki. Erre vonatkozó dózis-hatás görbéket is felvettünk. A két vegyület hatása között nem találtunk szignifikáns különbséget sem a görbékől számított maximális hatás ($E_{\max}$), sem a Hill-koefficiens (n_H), sem a látszólagos affinitást jellemző EC_{50} értékében.

A következő kísérletsorozatban tengerimalac tüdőartériából származó – mely mind A_1 , mind A_{2B} adenzin-receptorokat expresszál – mintákat használtunk, ahol az A_1 adenzin-receptorokat 0.3 μM DPCPX-el gátoltuk, amely egy specifikus A_1 adenzin-receptor antagonistá. Ilyen módon az A_{2B} adenzin-receptorok által indukált gyors relaxációt megbízhatóan tudtuk tanulmányozni. A relaxáció jellemzése céljából a tüdőartériákon dózis-hatás görbéket vettünk fel a NECA, illetve F-NECA vonatkozásában. Egyik vegyület hatása között sem találtunk különbséget sem az $E_{\max}$ sem a Hill-koefficiens sem az EC_{50} értékeknél, ezért úgy gondoljuk, hogy a NECA és az F-NECA ekvivalens agonisták a vaszkuláris A_{2B} adenzin-receptorokon. Annak vizsgálata céljából, hogy a NECA és F-NECA valóban adenzin-receptorokon keresztül hat, 1 μM 8-PT (nonszelektív adenzin-receptor-antagonista) jelenlétében is felvettünk dózis-hatás görbéket. A 8-PT a NECA és F-NECA dózis-hatás görbét egyaránt jobbra tolta, és az általuk kiváltott maximális relaxáció ($E_{\max}$) szintén csökkent. A 8-PT hatásának további vizsgálata céljából a NECA-ra és F-NECA-ra vonatkozó $E(A)$ görbék EC_{25} értékeit határoztuk meg a 8-PT hiányában és jelenlétében, majd ezekből koncentráció-hányadosokat számoltunk (EC_{25} 8-PT után / EC_{25} 8-PT előtt). A NECA-ra és F-NECA-ra számított koncentráció-hányadosok rendre a következők voltak: 3.83 ± 0.69 és 4.94 ± 0.54 . A NECA és F-NECA ekvivalenciáját az A_{2B} receptorokon tehát a 8-PT-vel végzett mérés is megerősíti.

A DDT1 MF-2 simaizomsejteken mért teljes-sejt áramnak két komponense van: egy befelé irányuló, feszültségfüggő Na^+ -áram és egy kifelé irányuló, feszültségfüggő K^+ -áram. Mivel a nátriumáram hamarabb inaktiválódott, mint ahogy a káliumáram aktiválódott, ezért lehetővé vált a káliumáram nátriumáramtól független mérése. A feszültségfüggő, kifelé irányuló káliumkonduktancia farmakológiai analízisét is elvégeztük, nem-peptid (TEA) és peptid (ChTx, MgTx) típusú gátlószerek alkalmazásával. A félhatásos dózis (EC_{50}) értékei a gátlószerekre a következők voltak: TEA: 2.1 mM, MgTx: 43 pM, ChTx: 910 pM, mely a Kv1.3 csatornák tulajdonságainak felel meg. A DDT1 MF-2 sejteken a NECA- illetve F-NECA-kezelés szignifikáns mértékben csökkentette a teljes-sejt káliumáramot. 5 μM NECA hatására a -120 mV-ról $+40$ mV-ra történő depolarizáció következtében kialakuló áram csúcserőssége az eredeti érték 61.2 ± 8.3 %-ra csökkent ($n=3$), míg 80.6 ± 4.7 %-ra esett, amikor az F-NECA-t használtuk.

A NECA-val és F-NECA-val történő perfúziós kezelés szignifikánsan gyorsította a membránáram inaktivációját is. Ennek megfelelően az exponenciális illesztésből számolt inaktivációs időállandó az eredeti érték 55.1 ± 18.0 %-ára csökkent 5 μM NECA hatására, míg 5 μM F-NECA-nak kisebb hatása volt, az időállandót a kontroll 80.1 ± 15.3 %-ára csökkentve. A két származék különbözőképpen befolyásolta az áram aktivációs időállandóját is: míg 5 μM NECA 73.9 ± 10.0 %-ra történő csökkenést váltott ki, 5 μM F-NECA nem eredményezett szignifikáns változást, az eredeti szint 104.6 ± 1.8 %-ára állítva az időkonstanst.

A NECA és F-NECA eltérő hatása a kémiai szerkezetük különbözőségének következménye lehet, amely eltéréseket idézhet elő ezeknek a vegyületeknek az A_1 és $\text{A}_{2\text{B}}$ adozin-receptorhoz való affinitásában. Mivel mind az A_1 , mind az $\text{A}_{2\text{B}}$ receptorok megtalálhatók a DDT1 MF-2 sejtek felszínén (Ramkumar és munkatársai), és a NECA mindkét receptornak agonistája (Stinnakre és Renterghem), a NECA vagy F-NECA kötődése által

kiváltott funkcionális válasz az A_1 és A_{2B} által mediált hatásoknak az összegeként adódik.

Mechanikai feszülés-aktivált csatornák szerepének vizsgálata spermiumok aktivációs folyamataiban A *Takifugu niphobles* (fugu hal) spermiumok immotilisak voltak az eredeti környezetüknek megfelelő SLS illetve NoCaSLS oldatokban. A motilitás kiváltásához a tengervíznek megfelelő ASW- vagy Ca^{2+} -mentes NoCaASW-oldatot használtunk. Amikor ASW-be helyeztük, a fugu halak spermiumsejtjei 90.6 ± 2.0 % motilitást mutattak, 163.2 ± 5.35 $\mu\text{m/s}$ sebességgel. Amikor a spermiumokat NoCaASW-ben vettük fel, nem volt szignifikáns különbség az ASW-hez képest sem a motilis hányadban (87.6 ± 3.1 %), sem a sebességben (149.7 ± 7.3 $\mu\text{m/s}$), ez azt jelzi, hogy extracelluláris Ca^{2+} nem szükséges a motilitás kiváltásához.

Ez a megfigyelésünk összhangban van Oda és Morisawa eredményeivel, melyek szerint a fugu sperma motilitását ki lehet váltani extracelluláris Ca^{2+} nélkül is.

Az intracelluláris Ca^{2+} kivonása a spermiumokból 10 μM A231186 kalcium-ionofór-t tartalmazó NoCaSLS oldattal történő inkubálással azt eredményezte, hogy a NoCaASW adását követően nem kezdtek el mozogni a sejtek. 100 μM Ca^{2+} adását követően a sejtek ismét motilissá váltak, és a sebességértékeik megközelítették a kontroll értékeit. Az eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy a fugu spermiumsejtjének motilissá válásához intracelluláris kalcium megléte szükséges.

A Ca^{2+} szerepe tehát meghatározónak tűnik e folyamatban: Oda és Morisawa még az extracelluláris Ca^{2+} hiányában is 5-szörös emelkedést talált az intracelluláris Ca^{2+} -koncentrációban, amikor hiperozmotikus oldattal kiváltották a sperma motilitást fugu halban. Azt is kimutatták, hogy a fugu spermiuma még fiziológiás oldatban is motilis lett 10-15 s-al azután, hogy Ca^{2+} -ot vittek be a sejtekbe külső Ca^{2+} és A23187 Ca^{2+} ionofór alkalmazásával. Az ő eredményeik

szerint tehát az intracelluláris raktárakban tárolt Ca^{2+} a külső ozmolaritás megváltozása nélkül is képes kiváltani a sperma-motilitást.

A mi eredményeink azonban részben ellentmondanak ennek, ugyanis a méréseink szerint a fugu spermiumai fiziológias ozmolaritású oldatban mozdulatlanok maradtak különböző koncentrációjú külső Ca^{2+} (1-100 μM) és 10 μM A23187 mellett. Itt az intracelluláris Ca^{2+} -szint beállításához kiegyenlítettük az extra- és intracelluláris Ca^{2+} -koncentrációkat 10 μM A23186 alkalmazásával, és különböző Ca^{2+} -koncentrációjú külső oldatot használtunk. Az intracelluláris Ca^{2+} -koncentráció növekedése nem váltotta ki a spermiumok motilitását, ha a sejtek izotóniás SLS-ben voltak. Amikor azonban ugyanolyan Ca^{2+} -koncentrációjú ASW-ben vettük fel a sejteket, akkor megindult azok motilitása. Ezek az eredmények komoly bizonyítékot szolgáltatnak arra vonatkozóan, hogy az intracelluláris Ca^{2+} emelkedése önmagában nem elegendő a spermák mozgásának elindításához, és hogy az ozmolaritás hipertóniás irányba történő eltolódása az elsődleges kiváltó tényező.

A kalmodulin szerepének vizsgálatához a W-7 kalmodulin-antagonistát használtuk. 100 μM W-7 alkalmazása 10 perc alatt a kontroll értékének 8 ± 3 %-ra csökkentette a motilitást. A szintén kalmodulin-antagonista TFP (200 μM) a motilitást a kontroll 3 ± 1 %-ra csökkentette.

Több különböző ioncsatorna-gátlószer hatását is megvizsgáltuk a fugu spermiumsejtenek motilitására. A 21 káliumcsatorna-blokkolót tartalmazó Econokit EK-300 (Alomone Labs) gátlószerei közül csak a Penitrem A (10 μM , 15 perc inkubálás) csökkentette a motilitást (43 ± 12). Az EK-400 kalciumcsatorna-blokkolók sem fejtettek ki hatást a sejtek mozgására, mint ahogy a 25 μM koncentrációban adott klorid-csatorna gátló chlorotoxin sem.

Mivel a kalmodulin-gátlószerek blokkolták a fugu spermájának motilitását, továbbá sem a sejtmembránban lévő kalciumcsatornákat, sem a káliumcsatornákat blokkoló szerek nem befolyásolták a fugu spermájának

motilitását, arra következtethetünk, hogy a kalmodulin és a belső raktárakból felszabaduló Ca^{2+} kölcsönhatása játszik központi szerepet a fugu hal spermiumai motilitásának hiperozmotikus kezelés által kiváltott aktivációjában.

A feszülés-aktivált ioncsatorna-blokkoló gadolinium megváltoztatta a (tengeri) fugu hal és az (édesvízi) ponty spermiumsejtjeinek motilitását is: A fugu hal motilitását a kontroll 92 ± 3 %-os értékéhez képest az 5, 10 és 20 μM koncentrációban alkalmazott gadolinium rendre 17 ± 9 , 11 ± 4 és 6 ± 3 %-ra csökkentette. A gadolinium a ponty-sperma motilitást is dóziszfüggő módon csökkentette. A motilitás a kontroll érték negyedrézére csökkent, miután a spermiumokat 1 percig inkubáltuk 20 μM gadoliniumot tartalmazó FPS-ben, és 3 %-ára esett vissza, amikor 40 μM -os gadolinium-koncentrációt alkalmaztunk. A *Ciona* zsákállat spermiumsejtjeinek SAAF-fel vagy valinomycinnel kiváltott motilitását azonban nem befolyásolta szignifikánsan a gadolinium-kezelés (20 vagy 40 μM).

A nyugalomban levő, motilis illetve gadolinium-kezelt (40 μM GdCl_3) ponty-sperma-minták membránfluiditását is megmértük. A TMA-DPH-val jelölt, nyugalomban levő spermiumok fluoreszcencia anizotrópia-értéke 0.242 ± 0.02 -nek adódott. A hypoozmotikus kezelés –amely a sperma-motilitást is indukálja– megnövelte a membránfluiditást (mért anizotrópia-érték: 0.182 ± 0.02). A gadolinium-kezelés mind a nyugvó, mind a hypoozmotikus kezelésnek kitett sejtek membránját rigidizálta.

A gadolinium a sejtmembrán lipid részéhez kötődik (Ermakov és munkatársai), és a kettősréteg fizikai tulajdonságainak megváltozása hatással lehet a jelátviteli folyamatra is. A lantanidák nagy affinitású kötődése befolyásolja a foszfolipid kettősrétegek fizikai tulajdonságait is. Ezek a változások érinthetik a transzmembrán fehérjék konformációs változásának a dinamikáját is (Cantor). A gadolinium aktívan kivonja a Ca^{2+} -ot a felszínről, és egyes zsírsavláncok újrarendeződését okozza, valamint fázisszeparációt idéz elő

(Li és munkatársai). A transzmembrán fehérjékre nyomást fejthet ki a környező lipidek Gd^{3+} jelenlétében bekövetkező kondenzációja, és ez a nyomás megakadályozhatja a mechanikai feszültség által kiváltott konformációs átmenetet. A $GdCl_3$ (40 μM) szignifikánsan csökkenti a közönséges ponty spermájának membránfluiditását és a hipotóniás kezelés fluidizáló hatását is ellensúlyozza. Ez a megfigyelés azt az elképzelést támasztja alá, hogy a gadolinium a plazmamembrán strukturális változását idézi elő.

A sztérikusan gátolt toxin-kötődés elmélete A sejtfelszíni fehérjék (receptorok, ioncsatornák) együttálásának vizsgálatára kidolgoztunk egy olyan módszert, amely a gátolt felületi diffúzió jelenségét tárgyaló korábbi elméleti biofizikai cikkekre támaszkodik. Modellünkben toxin ioncsatornához történő kötődésének módosulását vizsgáltuk közelségben lévő gömbrészecskék hatására. Eredményeink szerint a toxin-diffúzió laterális komponensének aranygömbök általi késleltetésével fehérje-proximitás detektálható, ami kvantitatív megközelítésben azt jelenti, hogy a patch-clamp mérések során kapott k_{on} -ban változást mérünk.

A kérdéses receptorok sejtfelszíni eloszlásának vizsgálata A késleltetés mértékét a homoasszociáció foka is befolyásolja. Az általunk használt Kit 225 K6 humán T-limfóma sejtvonalon az MHC I, MHC II, IL-2R α , VLA-4 és TrfR intermolekuláris távolsága áramási citometriás energiatranszfer hatékonyságból számítva rendre 7.0 ± 0.1 , 7.8 ± 0.2 , 8.8 ± 0.2 , 8.1 ± 0.2 és 7.5 ± 0.1 nm volt. A mérések alapján a relatív expresszós szinteket is meghatároztuk: a legnagyobb expressziójú MHC I értékét alapul véve (100 %), amely 1.25×10^6 kötőhelyet jelent, az MHC II, IL-2R α , VLA-4 és TrfR értékei rendre 76.6 ± 8.6 , 34.2 ± 8.3 , <4.0 és 15.3 ± 1.5 volt.

Molekuláris asszociációk vizsgálata Méréseink szerint a VLA-4 integrin jelentős heteroasszociációt mutat az MHC II molekulával, $E = 17.6 \pm 2.5$ energiatranszfer-hatékonysággal. A VLA-4 és az MHC I között valamivel kisebb, de még mindig jelentős az együttállás, itt $E = 13.7 \pm 3.6$. Negatív

kontrollként a TrfR és MHC I proximitása szolgált, ahol $E = 3.5 \pm 2.0$. A legnagyobb energiáttranszfer az MHC II és az MHC I között volt (20.6 ± 1.5).

A toxin- és antitest-kötődés gátlásának detektálása Egy sejtfelszíni receptorra vonatkozóan négy különböző mintán végeztünk patch-clamp kísérleteket, melyekben a Pi2 skorpiótoxin Kv1.3 csatornát blokkoló hatását vizsgáltuk a Kit 225 K6 sejtvonalon. A blokkolási görbékből számolt τ bemosási időállandó a kontroll (jelöletlen) sejtekre $\tau_{in} = 27.3 \pm 1.7$ s-nak adódott. A csak másodlagos aranygömb (g30:GAMIG) mellett inkubált mintára $\tau_{in} = 26.1 \pm 1.7$ s értéket kaptunk, ami nem jelentős eltérés. Az antitesttel elsődlegesen jelölt sejteknél az MHC I, MHC II, IL-2R α , VLA-4 és TrfR esetében a τ_{in} értéke rendre 30.1 ± 1.4 , 28.7 ± 1.6 , 29.9 ± 1.3 , 27.6 ± 1.7 és 27.8 ± 1.6 s volt. Ezek az értékek csak kismértékben nagyobbak a kontrolltól. Az antitesttel elsődlegesen és aranygömbbel másodlagosan is jelölt sejteken viszont jelentősen nőtt a τ_{in} értéke a VLA-4 és a TrfR kivételével: rendre 45.9 ± 4.7 , 40.0 ± 3.1 , 36.3 ± 2.0 , 29.6 ± 1.7 és 29.2 ± 1.2 . Ezt azt jelenti, hogy a Kv1.3 csatornák az MHC-molekulákat tartalmazó raftokhoz közel helyezkednek el, a TrfR-októl pedig távol. A VLA-4 integrin esetében a kismértékű eltérés a VLA-4 receptorok kicsiny számából adódhat.

Összegzésképpen kiszámítottuk a csatorna-toxin asszociáció sebességi állandója, a k_{on} relatív változását is másodlagos jelölés hatására, az elsődleges jelölést alapul véve. A $\Delta k_{on}/k_{on}$ a legnagyobb az MHC I-re és MHC II-re (-42.7 ± 9.8 % és -40.0 ± 10.3 %).

A toxin-kötődés bemosási időállandójának (τ_{on}) ilyen mértékű csökkenése alapján arra következtethetünk, hogy a Kv1.3 csatornák az MHC-molekulákat tartalmazó lipid raftokban vannak, vagy legalábbis többségük az immunogold részecskemérettel összemérhető távolságban van a raftoktól. Ez Jürgens és munkatársai valamint Murphy és munkatársai alapján 30-50 nm, az aranygömb átmérőjének és a bevonó antitestréteg vastagságának az összege.

Mivel az MHC II expressziós szintje 76.6 ± 8.6 %-ka az MHC I-ének, ezért az MHC II statisztikusan közelebb helyezkedhet el a Kv1.3 csatornához. Az IL-2R α és a VLA-4 integrin esetében a $\Delta k_{on}/k_{on} -17.5 \pm 10.6$ % illetve -13.0 ± 10.3 %. A VLA-4 esetében ez utóbbi érték is jelentős lehet, ha figyelembe vesszük ezen fehérje viszonylag kicsi expressziós szintjét (< 4 %). A TrfR $\Delta k_{on}/k_{on}$ értéke csupán -2.8 ± 10.4 % (nincs szignifikáns késleltetés).

Az a tény, hogy IL-2R α alegység esetében kisebb k_{on} – beli relatív változást mértünk, annak tulajdonítható, hogy bár az IL-2R α az MHC I és MHC II fehérjékhez hasonló méretű klasztereket alkot, a sűrűségük szignifikánsan kisebb, a nagyobb receptor-receptor távolságnak (8.8 nm az IL-2R α -ra és 7.0 nm az MHC I-re) és az ide vonatkozó konfokális mikroszkópiás képeknek megfelelően. Ezek szerint a Kv1.3 csatorna az IL-2R α alegységekkel is hasonló nagyságrendű, bár némileg kisebb mértékű molekuláris közelségben van, mint az MHC-molekulákhoz.

Egy, a fentiekkel analóg kísérletben sejt felszíni receptor-antitest kötődés késleltetését kívántuk megvizsgálni közeli antitest-aranygömb komplex hatására. Kísérleteink során azt találtuk, hogy az L243 MHC II-ellenes antitest *in situ* adása whole-cell konfigurációban 53 ± 15 %-kal csökkentette a Kit 225 K6 sejtek Kv1.3 csatornáinak áramát. Ezt a jelenséget alapul véve olyan mérést terveztünk, melyben három mintát készítettünk: egy jelöletlen, egy MHC I-jelölt (W6/32 antitest) és egy MHC I aranygömb-jelölt (W6/32 + g30) sejtszuspenziót.

A minták sejtjeihez L243 antitestet adva a csatornák árama fokozatosan csökkent, melynek exponenciális illesztésből számolt τ_{be} lecsengési időállandói rendre 8.3 ± 2.8 , 11.3 ± 4.2 és 37.4 ± 9.5 %. Eszerint minél nagyobb ligandot kötünk az MHC II közelében lévő MHC I-re, annál nagyobb mértékű az MHC II-jelölt L243 csatornaáramot módosító hatásának késleltetése. Az irodalom alapján úgy gondoljuk, hogy az L243 kötődése az MHC II-höz egy

intracelluláris jelátviteli folyamatot hoz létre, ez vezet a Kv1.3 csatornák gátlásához (indirekt hatás). Bene és munkatársai a sejtmembrán depolarizációját tapasztalták az MHC II-höz történő antitest-kötődés során JY B limfoblaszt sejteken, Pieri és munkatársai pedig az IL-2 receptorhoz történő IL-2 kötődéskor HUT-102B2 T-limfoblaszt sejteken. Ezek a megfigyelések összhangban állnak azon elképzelésünkkel, hogy mindkét receptor ugyanannak a transzmembrán szignalizációs platformnak, az MHC-ket tartalmazó lipid raftnak az eleme ezeken a sejt vonalakon.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

Kísérleteink nyomán megállapításokat tehettünk sejtmembránbeli kationcsatornák receptorok és extracelluláris ozmolaritás általi szabályozásáról és ezek élettani szerepéről.

1. A DDT1 MF-2 simaizomsejteken az A_1 adenzin-receptor agonista CPA és az A_{2A} adenzin-receptor agonista CGS 21680 ellentétes irányban változtatta meg a membránpotenciált. A_1 és A_{2A} antagonistákkal meg tudtuk akadályozni ezt a változást.

A CPA alkalmazása dózisfüggő módon növelte sejteken mért kifelé irányuló feszültségfüggő káliumáramot, ezzel szemben a CGS 21680 csökkentette azt. Ennek alapján a káliumkonduktanciában bekövetkező változás tehető felelőssé a membránpotenciálbeli változásokért. A CGS 21680 dózisfüggő módon gyorsította a káliumcsatornák inaktivációját. A pertussis-toxin alkalmazása nem befolyásolta a CGS 21680 káliumáram-blokkoló hatását, jelezve, hogy az A_{2A} -agonista nem G-proteinen keresztül modulálja a csatornákat.

2. Tengerimalac szöveteit vizsgálva, pitvari szívizomzatban és tüdőartériában mind az adenzin-receptor agonista NECA, mind a PET

radiofarmakon analógja, az F-NECA koncentrációfüggő módon rendre a kontraktilis erő csökkenéséhez illetve fázisos kontrakcióhoz vezetett (A_1 -mediált hatás). Az F-NECA hatása mindkét szövetnél kisebb volt.

A mellkasi aorta preparátumon és DPCPX-előkezelt tüdőartériákon a NECA és az F-NECA dóziszfüggő módon relaxációt indukált, a két analóg között viszont itt nem adódott szignifikáns különbség. (A_{2B} -receptor-mediált hatás).

A DDT1 MF-2 sejteken mért feszültségfüggő káliumáramot mind a NECA mind az F-NECA szignifikánsan csökkentette és az áram inaktivációját is gyorsította. A kiváltott hatás azonban az F-NECA esetében kisebb volt. Fentiekből arra következtettünk hogy az F-NECA a NECA egy funkcionálisan kevésbé aktív analógja.

3. A mechanikai feszülés-aktivált kationcsatornák szerepét vizsgáltuk abban a jelátviteli folyamatban, amely különböző fajok spermiumainak aktivációjához vezet. Ezeket a csatornákat gátolja a gadolinium, amely kísérleteink szerint a tengeri fugu és az édessvízi ponty spermájának motilitását dóziszfüggő módon csökkentette. A fugu spermiumban található egyik fehérje izoelektromos pontjának a motilitás megindulásával járó eltolódását gátolta a gadolinium-kezelés. Ez a fehérje közvetítheti a feszülés-aktivált csatornák hatását. A fluoriméteres anizotrópia-méréseink során azt találtuk, hogy a ponty-sperma motilitását kiváltó hipoozmotikus kezelés növeli a membránfluiditást, a gadolinium viszont ezt megakadályozza. A feszülés-aktivált kationcsatornák tehát szerepet játszanak olyan fajok sperma-motilitásának megindításában, ahol a sperma eltérő ozmolaritású közegbe kerül a megtermékenyítéskor.

4. A következő kísérletsorozatban ioncsatornák és receptorok együttállását vizsgáltuk humán T-limfóma sejtvonalon. A patch-clamp technika segítségével kimutattuk, hogy az MHC I, MHC II glikoprotein, IL-2R α alegység, VLA-4 integrin és transferrin sejtfelszíni receptorokhoz kötött 30 nm átmérőjű arany nanorészecskék különbözőképpen modulálják a Pi2 toxin Kv1.3 csatornához történő kötődését. A moduláció a csúcsáramok exponenciális illesztésével nyert

τ_{in} toxin-bemosási időállandó növekedésében mutatkozott meg a jelöletlen sejtekhez képest. Adatainkkal a Kv1.3 csatornák MHC-molekulákat tartalmazó raftokhoz való közelségét demonstráltuk. Az MHC I és MHC II már előzetesen igazolt közelségét felhasználva egy olyan kontroll-kísérletet végeztünk, melynek során az MHC I-hez kötött antitesteknek és aranygömböknek az (MHC II receptor-L243 antitest) kötődést térbeli leszorító hatását vizsgáltuk. Az L243-mediált csatornamodulációt ilyen módon sikeresen gátoltuk. Kidolgoztunk tehát egy olyan új módszert, mellyel receptor-csatorna vagy receptor-receptor proximitásokat tudunk detektálni, a koncentráció-ugrást követő, sztérikusan gátolt diffúzió elmélete alapján.

VI. AZ ÉRTEKEZÉSBEN FELHASZNÁLT KÖZLEMÉNYEK

Rubovszky B, Szentmiklósi AJ, Márián T, Cseppentő Á, Gesztelyi R, Székely A, Forizs F, Gáspár R, Trón L and Krasznai Z: Comparative pharmacological studies on the A₂ adenosine receptor agonist 5'-n-ethyl-carboxamidoadenosine and its F¹⁹ isotope labelled derivate. *J. Pharmacol. Sci.* 93, 356-363 (2003)

Márián T, **Rubovszky B**, Szentmiklósi AJ, Trón L, Balkay L, Boros I, Gáspár R, Székely A, Krasznai Z: A₁ and A₂ adenosine receptor activation inversely modulates potassium currents and membrane potential in DDT1 MF-2 smooth muscle cells. *Jpn. J. Pharmacol.* 89, 366-372 (2002)

Krasznai Z, Morisawa M, Krasznai ZT, Morisawa S, Inaba K, Bazsáné ZK, **Rubovszky B**, Bodnár B, Borsos A, Márián T: Gadolinium, a mechano-sensitive channel blocker inhibits osmosis-initiated motility of sea- and freshwater fish sperm, but does not affect human or ascidian sperm motility. *Cell Motil. Cytoskeleton* 55, 232-43 (2003)

Bálint Rubovszky, Péter Hajdú, Zoltán Krasznai, Rezső Gáspár, Thomas A Waldmann, Sándor Damjanovich, László Bene: Detection of channel proximity by nanoparticle assisted hindrance of toxin binding. *Eur. Biophys. J.* (2004) (folyamatban)